ÄLVRÄDDAREN 2020

www.alvraddarna.se

STRÖMMANDE VATTEN – LEVANDE LANDSKAP

LÅNGFORSEN

Testeboån – året som gått
Tjuv- och rackarspel om älvarna
Kulturmiljöer är viktiga
Tankar om skogsälvens betydelse

ÄLVRÄDDAREN 2020

INNEHÅLL

3 **LEDARE:** *Christer Borg*

7 **PRODUKTER FRÅN ÄLVRÄDDARNA**

8 **LÅNGFORSEN** – en lång resa från förtvivlan till hopp

11 **MARTIN MAGNUSSON** – Gimåns grand old man
Leif Milling

12 **TESTEBOÅN** – året som gått
Bernt Moberg

18 **TJUV- OCH RACKARSPEL OM ÄLVARNA**
Gunnar Westrin

20 **KULTURMILJÖER ÄR VIKTIGA**
Christer Borg

24 **TANKAR OM SKOGSÄLVENS BETYDELSE**
Leif Milling

26 **BOKRECENSION: ÅLEVANGELIET** *av Patrik Svensson*
Richard Löwall

27 **SPONSORER**

Gransjöån. Foto: Magnus Ström.
www.magnusstrom.se

ÄLVRÄDDAREN utges av Älvräddarnas Samorganisation med ett nummer årligen. Manuskript, debattinlägg, brev etc är mycket välkomna. Foton, kartor och illustrationer är synnerligen önskvärda.

Medlemskap
Enskild medlem: 300:-/år
Familjemedlemskap: 400:-/år
Stödjande organisation: 500:-/år

Ordna ditt medlemskap via autogiro med blanketten som följer med tidningen eller läs mer här:
http://www.alvraddarna.se/medlem/

Sätt in pengar på vårt plusgiro 73 65 73 - 7

Glöm inte att ange namn, postadress, telefon och e-postadress så att vi kan skicka meddelanden och vår alltid lika högintressanta Älvräddaren till dig!

Gåvopaket
Gåvopaket innebär att du stödjer oss med ett lite större belopp. Du får då ett 14-delars Förstaförbandskitt och en dekal. Dessutom kommer vi att under året via de företag och sponsorer som stödjer Älvräddarnas arbete att kunna erbjuda en och annan förmån vilket vi återkommer med i speciella utskick.

Sponsoring
Kontaktperson:
Christer Borg
christer.borg@alvraddarna.se
070-684 74 31

Donera
Vi är tacksamma för alla donationer, stora som små!
Älvräddarna har även SWISH 123 471 82 43

Redaktion
Esa Fahlén
Grottvägen 3
724 63 Västerås
070-250 23 36
esa.fahlen@alvraddarna.se

Huvudadress
Älvräddarnas Samorganisation
Kläppvägen 2B
880 30 NÄSÅKER
0622-300 95, 0706-84 74 31
www.alvraddarna.se

Ordförande
Richard Löwall
Stantorsgatan 6
915 31 Robertsfors
070-274 94 95
richard.lowall@alvraddarna.se

Medlemsregister
Älvräddarna Robertsfors
Stantorsgatan 6
91531 Robertsfors
070-305 22 58
medlem@alvraddarna.se

Grafisk design och produktion
Tomas Transten
08-10 30 25
tomas@grafiskahuset.se

Tryck
Åtta.45

MILJÖMÄRKT
3041 0001
TRYCKSAK

KALLELSE till årsmötet 2020 hittar du på alvraddarna.se/nyheter/

STORT TACK till alla som bidragit med texter och bilder i Älvräddaren!

Hej och välkommen till 2020 års Älvräddaren!

I år har du tidningen i handen lite senare än vanligt och det beror på hög arbetsbelastning i föreningen i kombination med Corona-krisen i samhället. Vi ber om ursäkt för det men hoppas att du får en bra lässtund nu när den äntligen har dykt upp.

Christer Borg. Foto: Svanthe Harström

SEDAN FÖRRA utgåvan, sommaren 2019, har förstås mycket hänt. Och samtidigt inte. De tre myndigheterna Havs- och vattenmyndigheten, Energimyndigheten och Svenska Kraftnät har tillsammans utformat en nationell plan för omprövning av vattenkraften. Paketet som framförallt är en tidsplan för denna stora omvälvning i svenskt vattenkraft lämnades enligt beslut från regeringen in 1 oktober 2019. Sedan dess har det arbetats på regeringskansliet med att komma fram till om och hur de ska bestämma sig för att anta planen. Vi som så många andra aktörer förväntade oss att beslutet från regeringen skulle komma före julhelgerna 2019, men icke så. När denna ledare skrivs efter midsommar 2020 har beslutet precis kommit. Som vi kan se vid en hastig titt är att inget är ändrat från det som lämnades in i oktober 2019 av myndigheterna.

DEN NATIONELLA omprövningen av vattenkraften (NAP) ska försiggå mellan åren 2022 till 2037, då de sista kraftverken och dess ägare ska lämna in sin egenframtagna omprövningsansökan till mark- och miljödomstolen. Vi ser alltså framför oss fler än 3 600 domstolsmål under åren 2022 till 2037. Dessa ska tas om hand av de existerande mark- och miljödomstolarna, och vi med många andra tror att det kommer innebära problem i form av att de helt enkelt inte kommer att hinna med.

De flesta mark- och miljödomstolar har redan idag fullt upp med mål, och vad Älvräddarna känner till så har det inte aviserats mer resurser i form av ekonomi till utökning av personal för denna extra belastning som prövningarna kommer att innebära.

> **Kan du tänka dig vad folk skulle säga om regeringen plötsligt tog bort alla krav på rening av utgående rökgaser och vatten från miljöfarliga verksamheter? Med argumentet att de är så viktiga för Sveriges exportmarknad?**

Hela NAP är egentligen i strid med EU-regler. Vattendirektivet, som är EU:s viktigaste miljödirektiv enligt mig, ”tar slut” 2027. Det vill säga, år 2027 är sista året i sista förvaltningscykeln, och därefter ska alla vatten ha uppnått miljömålen, som inom svensk vattenförvaltning kallas för miljökvalitetsnormer (MKN). Detta kommer inte att ske vare sig i Sverige eller något annat EU-medlemsland, men att vi nu har en plan som ska beslutas av regeringen och som sträcker sig tio år efter detta slutår för vattendirektivet är att betrakta som lite speciellt. Självklart är det i grunden bra att det trots allt har skapats en plan, men att den ska pågå så långt förbi slutåret för Vattendirektivets miljömålsuppfyllelse beror på att politiken mycket länge inte brydde sig ett dugg om vad vattendirektivet är och vilka krav det ställer på samhällets aktörer i form av resurser till myndigheter och kommuner.

EN ANNAN TRÅKIG sak med omprövningsplanen är att framförallt den storskaliga vattenkraften ska medges så mycket undantag som möjligt. Detta på order av regeringen, som självklart var tvungen att få med sig en majoritet i riksdagen genom den så kallade Energiöverenskommelsen. Den minst ekologiskt hållbara förnybara elproduktionen, storskalig vattenkraft, ska alltså få fortsätta att bedriva sina verksamheter helt utan miljöanpassning långt förbi både 2050 och 2060. Myndigheternas och regeringens lansering av begreppet ”moderna miljövillkor” som det påstås att alla kraftverk ska ha efter omprövningen är därmed en lögn. En verksamhet, oavsett om vi pratar om en pappersmassefabrik, en kemisk-teknisk fabrik eller en anläggning för elproduktion kan inte sägas ha ”moderna miljövillkor” om den bedrivs på samma sätt

som när den byggdes på 1930- 40- 50-eller 60-talen, det vill säga helt utan varje form av miljöanpassning. Kan du tänka dig vad folk skulle säga om regeringen plötsligt tog bort alla krav på rening av utgående rökgaser och vatten från miljöfarliga verksamheter? Med argumentet att de är så viktiga för Sveriges exportmarknad? Jag menar att det skulle bli en folkstorm, men med vattenkraften har vi problemet att de under så lång tid (sedan början på förra seklet) har fått bedriva sina verksamheter i en miljömässig gräddfil att alla på något sätt har vant sig vid hur det är. Men det minskar inte på något sätt politikens ansvar. Det är en Orwellsk förvrängning av ords betydelse och därmed dubbelt illa. Inte bara struntar man i kraven från EU, FN och våra egna nationella miljömål kring biologisk mångfald, utan dessutom förvanskar man språket för att lura de som inte kan eller orka läsa in sig på frågan att tro att vi faktiskt har gjort miljöförbättrande åtgärder i dessa storskaliga kraftverk.

SAMTIDIGT ÄR det en rent politisk fråga, vilket innebär att vi som organisation måste öka takten i våra informationskampanjer till Sveriges riksdag. Vi behöver träffa och informera enskilda ledamöter, partier och partigrupper. När jag läser debattartiklar av riksdagsledamöter kring småskalig vattenkraft blir jag nästan gråtfärdig vid insikten av att de uppenbarligen inte ens har koll på fysikaliska lagar som att till exempel vatten alltid rinner nedåt.

I artikel efter artikel torgförs ren okunskap med argument som att ”tas dammar bort blir det torrt i ån”, ”vattnet kommer att ta slut om vi tar bort dammarna”, och ”det är tur att vi har dammarna torra somrar”. Det som de inte verkar begripa är att ån som de pratar om, oavsett var i Sverige vi är, representerar lägsta punkten i varje sektion av avrinningsområdet eller landskapet. Tänk dig att du ser avrinningsområdet nedifrån mynningen på en å. Om du sedan tänker dig som en skiktröntgen där vi tar en liten bit, säg 50 meter av ån och landskapet

> **Har du ett småskaligt kraftverk måste du sova med overallen liggande bredvid sängen. Det kan larma mitt i natten och då spelar det ingen roll vilket väder eller vad klockan är, det är bara att ta sig till kraftverket för att lösa problemet kring larmet.**

bit för bit, så är det så att vattnet alltid rinner nedåt, till lägsta punkten. Till ån eller älven.

LÄGG SEDAN till att i princip i alla åar och vattendrag mindre än de stora älvarna, fungerar i stort sett alla dammar som strömkraftverk; de måste alltid släppa ut lika mycket vatten som det rinner in, i varje givet ögonblick. Det kan vara lite annorlunda i sjöar som ingår i avrinningsområden, men när dammar tas bort på sådana ställen ersätts de nästan alltid av en sjötröskel som håller sjön inom vissa nivåer oavsett tillrinning samtidigt som de ser till att vattendraget nedströms får del av vattnet. Men dammarna i själva vattendraget påverkar inte flödet. Vill vi ha kvar vatten i landskapet, och det vill vi, måste åtgärder göras för att kompensera eller återställa de enorma utdikningar av våtmarker, främst i skog, som skett sedan mitten av 1800-talet. Precis som med dammarna i ett då gott syfte, men idag till men för alla i en värld med klimatförändringar som skapar kritiskt låga grundvattennivåer snart sagt varje sommar någonstans i Sverige. För dig som vill läsa lite mer om detta rekommenderar jag den lilla rapporten Emån – historiska avtryck i hydrologin. Du hittar den enkelt under fliken ”Fakta” på vår hemsida alvraddarna.se.

UNDER SOMMAREN 2020 har också Nordanstigs kommun fått de pengar som samlats in genom kampanjen #slutsnackat. Drygt 42 000 kronor har överlämnats till kommunen och kommer att användas i deras arbete med att riva ut två småskaliga vattenkraftverk i Gnarpsån under år 2021. Grattis Nordanstigs kommun och tack till er alla som varje månad bidrar med en liten slant till #slutsnackat via autogiro. För dig som är mer intresserad, titta in på vår hemsida alvraddarna.se under fliken ”Om oss”. Där kan du som ännu inte är med enkelt ansluta dig till vår insamling för att bli av med vandringshinder i våra vattendrag.

En bra sak som precis hänt när detta skrivs är att EU-kommissionen inte öppnar upp vattendirektivet för förändringar. Efter två år av utvärderingar huruvida direktivet fungerar som tänkt, det vill säga ser till att skydda Europas vattenresurser från föroreningar och se till att de når en ekologiskt god status, blev svaret från EU-kommissionen redan i december 2019 att direktivet är ”fit-for-purpose”, det fungerar som tänkt. Sedan dess har medlemsländer träffats och Sverige har på uppdrag av den icke regeringsbildande majoriteten i riksdagen tvingats att inta en inställning där vi som nation sett det som önskvärt att öppna upp direktivet. Nu blir det inte så. 60 procent av Europas vatten når inte miljömålen, och nu måste alla medlemsstater skärpa sig och arbeta ännu mer kraftfullt till år 2027. Som det ser ut nu innebär slutåret 2027 att de medlemsstater som fortfarande inte har nått målen det året i princip kan bli föremål för överträdelseärende från EU-kommissionen, vilket i slutändan åtminstone teoretiskt kan leda till långtgående och dyrbara viten. Vårt budskap till svensk politik är detta: Älvräddarna vill hellre ha friska vatten fria från vandringshinder än dryga viten från EU, så sätt fart nu och sluta försöka komma undan miljökraven med en massa undantag.

En sak som var viktig för att EU-kommissionen skulle komma fram till detta beslut var den kampanj som Älvräddarna deltog i och som WWF EU tillsammans med EEB (European Environmental Bureau), Wetlands International, the European Rivers Network and European

Anglers Alliance drog igång under 2018. Kampanjen resulterade i över 375 000 namnunderskrifter från EU-medborgare som krävde att vattendirektivet inte skulle öppnas upp. Senare kom ett öppet brev från fler än 6 000 forskare med samma budskap. I dessa kampanjer gjordes tydligt att det inte är direktivet det är fel på, utan det handlar om dålig implementering. Det är för få åtgärder i för långsam takt och användandet av för många undantag som gör att vattnen inom EU och även Sverige inte når uppsatta miljökrav.

I FÖRRA ÅRETS utgåva av Älvräddaren beskrev jag lite om hur vi faktiskt kan få se att många av de allra minsta småskaliga vattenkraftverken under perioden 2022-2037 kommer att avvecklas i samband med NAP. Det sker då med hjälp av finansiering från Vattenkraftens miljöfond. Kraftverk som producerar upp till 10 gigawattimmar (GWh) kan när det är dags för dem att skicka in ansökan för omprövning välja mellan att behålla kraftverket och miljöanpassa det, eller avveckla det. I båda fallen får de 85 procent av kostnaderna täckta samt 95 procent av produktionsförlusten som en engångssumma efter slutförd åtgärd. Ställer man upp en kalkyl med de två alternativen och sedan gör ett stapeldiagram är det uppenbart att många kommer välja att slippa strikt underhållsansvar för dammen i ytterligare 50 år. Om kraftverket och dammen avvecklas upphör alla skyldigheter för dammanläggningen, samtidigt som ägarna alltså får merparten av det de skulle ha tjänat på produktionen under de kommande 40-50 åren som en engångssumma direkt efter slutförd åtgärd.

Det första kraftverket som avvecklas enligt denna modell ligger i Västerbotten och detta sker tack vare att Älvräddarna kontaktade ägaren som uttryckte det som ”Fan vad skönt!” eftersom det enligt honom innebär ett ständigt beredskapsläge att ha ett småskaligt vattenkraftverk. Eller som han sa till mig: ”Har du ett småskaligt kraftverk måste du sova med overallen liggande bredvid sängen. Det kan larma mitt i natten och då spelar det ingen roll vilket väder eller vad klockan är, det är bara att ta sig till kraftverket för att lösa problemet kring larmet”. I detta fall öppnas ån upp genom att ett vandringshinder tas bort, vilket kommer att gynna både öring och flodpärlmussla. Känner du själv någon ägare till litet kraftverk som kan tänkas vara intresserat av denna lösning, be hen kontakta oss i Älvräddarna.

Som ni förstår har vi mycket kvar att göra på informationssidan innan en majoritet av politiker och befolkning inser att vi inte kan ha det som vi har det i våra svenska åar och älvar, med fler än 11 000 dammar, kanske så många som 20 000. Därför är vi evigt tacksamma att du som läser detta är medlem i Älvräddarna, det är den ekonomiska bas som möjliggör vår verksamhet. Stort tack också till alla våra sponsorer i form av bl.a. sportfiskebutiker, redskapsleverantörer, guider, och privatpersoner, även ni är enormt viktiga för vårt arbete.

JAG VILL AVSLUTA denna text med att citera en av världens mest kända personer, fast hon inte vill vara känd för egen del, utan bara för budskapet. Jag pratar om Greta Thunberg och hennes fantastiska arbete med att lyfta klimatfrågan och samtidigt visa att ”kejsaren är naken” som hon uttryckte det i programmet Sommar i P1 den 20 juni i år. Med det menade hon att alla politiker bara pratar och lovar saker som inte sker. Istället arbetar de enligt Greta med kreativ bokföring för att det ska se ut som om vi minskat vårt klimatavtryck när vi till exempel i Sverige faktiskt har ökat utsläppen sedan 1990 om vi tar med den ökade konsumtionen. På samma sätt vill nu myndigheter, regering och en riksdagsmajoritet att en verksamhet, trots att den inte är hållbar och helt är undantagen från allt vad miljöanpassning heter, ska kunna kallas för en verksamhet med ”moderna miljövillkor”.

Jag pratar alltså om den storskaliga vattenkraften igen.

Det Greta alltid framhåller som viktigast är: Lyssna på vetenskapen.

DETTA GÄLLER också för hur vi ska behandla biologisk mångfald i våra vatten. Lyssna på vetenskapen. Det finns hyllmeter efter hyllmeter att förkovra sig i för våra ledamöter i riksdagen. Man kan inte kompromissa med naturen och dess lagar. Basera besluten om våra vatten på vetenskap och forskning, då blir det bra.

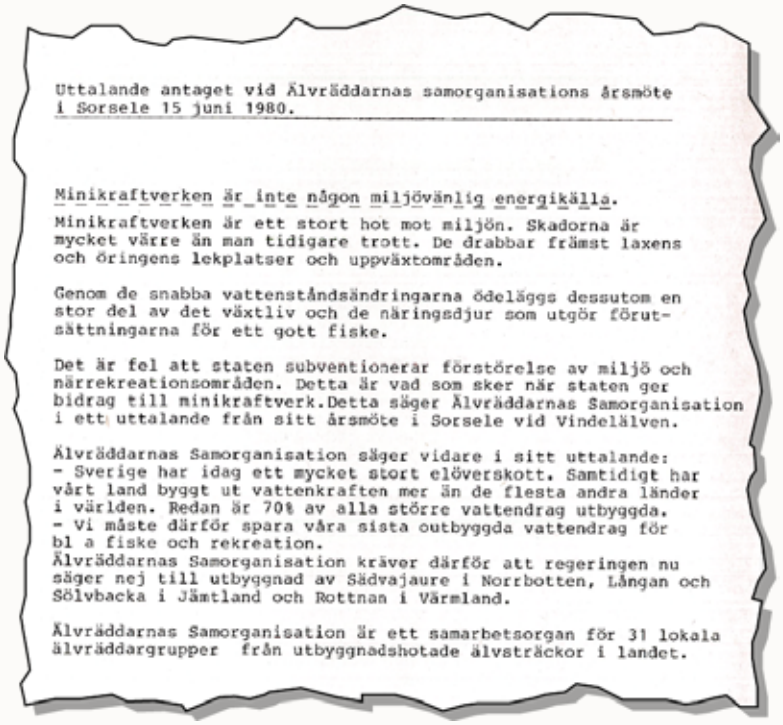

Uttalande antaget vid Älvräddarnas samorganisations årsmöte i Sorsele 15 juni 1980.

Minikraftverken är inte någon miljövänlig energikälla.

Minikraftverken är ett stort hot mot miljön. Skadorna är mycket värre än man tidigare trott. De drabbar främst laxens och öringens lekplatser och uppväxtområden.

Genom de snabba vattenståndsändringarna ödeläggs dessutom en stor del av det växtliv och de näringsdjur som utgör förutsättningarna för ett gott fiske.

Det är fel att staten subventionerar förstörelse av miljö och närrekreationsområden. Detta är vad som sker när staten ger bidrag till minikraftverk. Detta säger Älvräddarnas Samorganisation i ett uttalande från sitt årsmöte i Sorsele vid Vindelälven.

Älvräddarnas Samorganisation säger vidare i sitt uttalande:
- Sverige har idag ett mycket stort elöverskott. Samtidigt har vårt land byggt ut vattenkraften mer än de flesta andra länder i världen. Redan är 70% av alla större vattendrag utbyggda.
- Vi måste därför spara våra sista outbyggda vattendrag för bl a fiske och rekreation.
Älvräddarnas Samorganisation kräver därför att regeringen nu säger nej till utbyggnad av Sädvajaure i Norrbotten, Långan och Sölvbacka i Jämtland och Rottnan i Värmland.

Älvräddarnas Samorganisation är ett samarbetsorgan för 31 lokala älvräddargrupper från utbyggnadshotade älvsträckor i landet.

Aktuellt redan 1980. ”Ur Älvräddaren nr 1 1980”

PRODUKTER FRÅN ÄLVRÄDDARNA

	Pris	Antal	Summa
Hood/Huvtröja - Marinblå med brodyr. Ekologisk bomull. S M L XL XXL	499:-		
Ekologisk T-Shirt "Free Our Rivers" Grå S M L XL XXL	249:-		
Jutepåse "Värna-Vårda-Befria" naturell	109:-		
Luvhalsduk av Buff-typ. Material: syntet/stretch.	80:-		
Keps –Sandfärgad Ekologisk bomull.	90:-		
Broderat märke "ÄLVRÄDDARNA"– 65x65 mm	35:-		
Bildekal "Värna-Vårda-Befria"– 460x76 mm	30:-		

Värna - Vårda - Befria
ÄLVRÄDDARNA

Böcker:

Vattenriket i Vålådalen – Ingemar Näslund och Micke Sundberg En bok om livet under ytan i några av landets mest extraordinära vattenmiljöer. Allt överskott går till Älvräddarna.	320:- (inkl. frakt)		

Levande vatten – Lars Norman och Kent Moén "Unika bilder av levande vattenmiljöer som hänför och inspirerar, och natur-lyriska texter som för oss ut till vattnet och via naturvetenskapen, in till det ursprungliga." Allt överskott går till Älvräddarna.	290:- (inkl. frakt)		

Faktura bifogas varorna. Frakt tillkommer.
Du kan även beställa genom
webbutik på vår hemsida: www.alvraddarna.se

Adress: Älvräddarna Robertsfors
Stantorsgatan 6
951 31 Robertsfors

Namn
Adress
Tel
Epost

TEXT: EN UNDER ALLA ÅR INBLANDAD BILD: ANDERS LUNDIN OCH ÄLVRÄDDARNA

Långforsen

– en lång resa från förtvivlan till hopp

Så kom det då till slut, Jämtkrafts besked att man inte går vidare med bygget av en ny kraftstation och damm i Långforsen. Den 10 februari i år beslöt bolagsstyrelsen att kraftstationen ska avvecklas och dammen tas bort. Lättnad var nog vad de flesta inblandade då kände. Och utmattning. Processerna kring forsen och kraftverket hade då pågått i nära trettio år. Inte konstigt att de inblandade var trötta.

Det blev alltså inget kraftverk trots att Jämtkraft hade alla tillstånd klara och var beredda att bygga. Vad var det som ledde fram till detta beslut? Hur kunde ambitionen att bygga nytt kraftverk och ny damm helt plötsligt bara gå upp i rök. Och vad händer nu med Långan och Långforsen? Traditionellt bevarande eller ytterligare utveckling i form av turism- och fiskesatsning? Vart är vi på väg?

FRÅGOR KRÄVER svar, även om de inte alltid är så lätta att finna. Långforsens kraftverk ligger i älven Långan i Krokoms kommun i Jämtland. Älvens vattenföring är reglerad, men på en fyra mil lång sträcka mellan Landösjön och utflödet i Indalsälven finns forsarna, sländorna, harren och öringen kvar. Fallhöjden har inte byggts ut. Med ett undantag, Långforsens kraftverk. Det är ett mindre strömkraftverk, byggt 1918 för bygdens behov. Renoveringsbehovet blev med tiden stort och under 1990-talet bestämde sig ägaren Jämtkraft för att bygga ett nytt kraftverk och en ny damm. Protester kom från många håll. Långan var ju skyddad mot vattenkraftutbyggnad (blev så småningom även Natura 2000-område) och ett av Jämtlands viktigaste fiskevatten. Rättsliga processer fördes sedan i olika omgångar och under många år. I den sista svängen överklagades domsluten till Hovrätten som gav Jämtkraft rätt. Och när sedan Högsta domstolen valde att inte ta upp ärendet, i mars 2017 innebar det att den rättsliga resan var slut. Rättskraften i Jämtkrafts gamla tillstånd från 1918 var stark. Den gav bolaget rätt att bygga ett nytt kraftverk. Detta trots Långans höga natur- och fiskevärden.

DÄR KUNDE OCKSÅ sagan om Långforsen slutat. Men successivt, under resans gång fram till domstolsbeslutet, hade flera saker hänt. Opinionen mot kraftverket hade vuxit på flera fronter. Sociala medier och ny teknik förändrade möjligheterna till opinionsbildning. Älvräddarna och Sportfiskarna, med stöd av SNF, bedrev intensiva kampanjer mot utbyggnaden, framför allt under åren 2014 till 2016. En mailkampanj organiserades, riktad mot Östersunds kommun, Jämtkrafts huvudägare, där 4000 mejl nådde kommunalrådet. Älvräddarna hade också en kampanj med massor av kändisar, bl.a. Markoolio, Weeping Willows, Yvon Chouinard (Patagonias grundare). Yvon skickade ett brev till Östersunds kommunalråd där han bland annat skrev: ”Istället för att stödja byggandet av denna damm, borde ni arbeta intensivt med att restaurera Långan till sin forna glans, det är trenden för framtiden i andra delar av världen”. Mängder av svenska fiskekändisar ställde också upp, framförallt i Fiskejournalen liksom turismidkare i Jämtland.

Också lokalt växte motståndet där sportfiskare, entreprenörer och

befolkningen i Långanbygden, gjorde sina röster hörda. Trycket mot Jämtkraft och ägarkommunerna, och också Jämtland som besöksmål blev allt hårdare. Helt plötsligt började varumärken hamna i farozonen. Oron över ett dåligt Jämtlandsrykte började sprida sig och en viss osäkerhet om kraftverket verkligen skulle byggas infann sig allt eftersom. Åre kommun, som visserligen äger en mycket liten andel av bolaget men är en av landets starkaste turismkommuner, motsatte sig helt en kraftverksutbyggnad. Man menade att bilden av Jämtland som turistdestination skulle skadas allvarligt.

I slutfasen (valet 2018) blev det maktskifte i politiken i Östersund, där S fick lämna över till C med stödpartier. Det skapade nya möjligheter. Den nya majoriteten lyssnade på opinionen, tog omtag i Långforsen-frågan och höll sen sina löften hela vägen in i mål. Jämtkraft har nu inlett processen med att ta bort kraftverk och damm. En ansökan om tillstånd till det kommer inom kort att lämnas in till mark- och miljödomstolen.

MEN VAD KAN vi då lära oss av det som hänt runt Långforsen? Först tvingas vi konstatera att processerna runt kraftverket har kostat bolaget och samhället mycket stora pengar. Vi pratar om flera tiotals miljoner kronor. Betydligt mer än vad det nya kraftverket skulle inbringat under de trettio år som det skulle ha gått fram till nästa renovering. Ett trist konstaterande. Men det som för många av oss var givet, att ta bort ett rivningsfärdigt kraftverk och förbättra miljön i en naturskyddad älvsträcka i ett fantastiskt fiskevatten, var ingen självklarhet för stora delar av samhället i övrigt. I alla fall inte vid sekelskiftet och början av 2000-talet. Tiden gick dock och så småningom vände opinionen, tack vare i första hand Älvräddarna och Sportfiskarna. Men då var vi framme vid 2017.

> **Vad händer nu med Långforsen och Långan? Ja, kraftverket och dammen kommer att tas bort. Det kommer att väcka nationell uppmärksamhet...**

VAD HÄNDER nu med Långforsen och Långan? Ja, kraftverket och dammen kommer att tas bort. Det kommer att väcka nationell uppmärksamhet och det inte bara i sportfiske- och miljösammanhang. Det ger också inblandade aktörer (Jämtkraft, kommuner och region) välförtjänt (till sist) goodwill. Kanske kan det innebära att deras intresse för och profil i miljöfrågor förbättras, vi tror det. Men, och kanske allra viktigast, det ger Långanbygden en positiv marknadsföringsmöjlighet för fisket och turismutveckling. Med det följer kanske också, i alla fall i någon omfattning framtidstro i älvdalen. Det kan också innebära ett avstamp för andra satsningar. Långan och utveckling av turismen där behöver fler injektioner där en utvecklad förvaltning, entreprenörer, boenden och annan service är nyckelfaktorer. Vi får se hur det går, nu finns förutsättningarna.

TEXT OCH BILD: LEIF MILLING

Martin Magnusson
– Gimåns grand old man

En sommarkväll för några år sedan följde jag Martin ner till Grubbselforsen. Det var en speciell kväll eftersom Martin fått tillstånd av Gimdalens Fiskevårdsområde att göra ett sista fiske med sitt kära Långspö. Med detta nästan fem meter långa bambuspö och toppknuten lina fiskade Martin med dunkrok. Något som vi idag kallar för Tenkarafiske.
Martin tillbringade många sommarlov tillsammans med pappa Axel, en flottare i Gimån.
De bodde då i flottarstugan vid Grubbselet. Stugan är fortfarande idag i ett gott skick fast det gått 80 år sedan den tid då Axel lärde sin son Martin att strömfiska och de båda övernattade där.
Martin har berättat för mig, långt senare, om den gången han tog sig ut vid träkistan på norra stranden och klättrat ner på en stor stenhäll.
– Ett av mina favoritställen.
– Första kastet la jag uppströms så att flugan kunde driva fritt mot en djuphåla mitt i strömmen.
– Det blev ett våldsamt hugg. Fisken simmade uppströms mot selet. Jag var ung och stark och kunde hoppa på stenarna och följa med. Plötsligt vände den nerströms igen. Det blev en ny språngmarsch ner till hällan. Där gled en meter storöring förbi utan att jag kunde stoppa den.
Jag lyckades följa öringen nerströms tills den vann kampen genom att skava av linan mot de vassa sprängstenarna. Jag fick i alla fall se den.
Men jag har fått en på långspö, tillade Martin.
Då fiskade jag i Stavselforsen. Turen var på min sida för den femkilosöringen simmade in på en grästuva där jag kastade mig på den. Dagen efter for jag till Östersund med buss för att sälja min storöring. På affären Ost och Vilt gav de mig 35 kronor. Det var en veckolön på den tiden.
Då köpte jag en rulle och ny lina för pengarna, sa Martin.
Vi fick en fin kväll nere i Grubbselforsen den kvällen då Martin tog avsked av sitt långspö.

TEXT OCH BILD: BERNT MOBERG

Testeboån
– året som gått

Testeboån Kvarnfallet

Plötsligt fick vi 2019 en rekorduppvandring av såväl lax som öring i Testeboån. Lågt räknat sammanlagt minst 400 laxar och öringar. När vandrade det senast upp 400 laxar och öringar eller fler i Testeboån? Fångststatistik från de laxfällor som fanns i Testeboån under första halvan av 1900-talet, vår egen uppvandringskontroll som startade i början av 1980-talet och annan dokumentation talar för att vi kan behöva ta oss tillbaka till tiden innan det fanns någon damm som hindrade fisken i Strömsbro för att finna motsvarande uppvandring. När fiskevården startade i Testeboån i början på 1980-talet kunde antalet havsöringar räknas på ena handens fingrar. Någon lax såg vi inte till förrän i mitten på 90-talet.

Att sätta upp mål är viktigt. Det gäller även inom fiskevården. En lekvandring på omkring tusen lekvandrande laxar och öringar har varit ett antal som många ansett vara en ganska realistisk målsättning för Testeboån baserat på mängden lämpliga och idag tillgängliga reproduktionsområden. Nu är det dags att se över målsättningen. Om det vandrar upp 400 laxar och öringar med så låga tätheter som elprovfiskena visat de senaste åren och med så få smolt som lämnat Testeboån så är det helt klart befogat att sätta ett betydligt högre mål. Vad sägs om en målsättning på sammanlagt 2 000 laxar och öringar?

Syftet med årsberättelserna är att dokumentera och sprida information om den fiskevård, uppföljning av fiskbestånden och annat av betydelse för den biologiska mångfalden i Testeboån. Tidigare årsberättelser går bra att beställa via bernt.moberg@outlook.com.

BAKGRUND

Fiskevården som bedrivs inom Testeboåns fvo, (Oslättfors – havet), har sedan 1999 skett i samverkan mellan Gävle kommun, SLU Institutionen för akvatiska resurser, Länsstyrelsen Gävleborg, Länsstyrelsen Västernorrland FUG, Testeboåns fvof och Sportfiskarna. Denna sammanslutning, som går under namnet Testeboåns Laxförvaltningsgrupp, bildades i och med att Testeboån blev utvald av Fiskerikommissionen för Östersjön (IBSFC) att ingå i Salmon Action Plan 1997–2010. Sedan 2019 ingår även föreningen Testeboåns vänner i Laxförvaltningsgruppen. Uppdraget har i första hand varit att återetablera ett livskraftigt bestånd av lax, och stärka åns bestånd av havsvandrande öring. Åtgärderna har framförallt handlat om biotoprestaurering, utsättning av rom och yngel samt uppföljning.

Från det att Testeboåns ursprungliga bestånd av lax varit helt utslaget har Testeboån nu åter ett, om än bräckligt, bestånd av lax. Sedan 2013 är Testeboån klassat som ett vildlaxvatten av Internationella Havsforskningsrådet (ICES). Laxbeståndet är återetablerat med hjälp av utsättningar av rom och yngel från Dalälven. Sista laxynglet planterades ut i Testeboån 2007. I likhet

med Mörrumsån, Vindelälven och Torneälven är Testeboån även ett s.k. indexvattendrag för laxen i Östersjön.

ÅRET I DETALJER

Utmärkande för flödet i Testeboån 2019 är att vi inte hade någon period med riktigt låg vattenföring. Vid SMHI´s mätstation var flödet som lägst 4,1 m3/s. Så vitt vi känner till har även regleringen av vattenföringen från Oslättfors skett enligt gällande villkor hela 2019. Med andra ord ett år utan torra strandzoner och sidofåror. Istället goda förutsättningar för den biologiska mångfalden.

VANDRANDE FISKARTER

Utvandringen av smolt från Testeboån har under 2019 kontrollerats med hjälp av ett s.k. smolthjul. Kontrollen startade den 18 april, och pågick t.o.m. 17 juni. 29 april – 2 maj var fällan tagen ur bruk p.g.a. för högt flöde. 24 april fångades den första smolten, som var en lax. Alla laxsmolt och öringsmolt som fångas i smolthjulet mäts, vägs och märks med PIT, (Passive Integrated Transponders), och flyttas uppströms några hundra meter. Med hjälp av andelen återfångade märkta smolt kan fällans fångsteffektivitet och Testeboåns totala smoltutvandring beräknas. Från de fem första lax- och öringsmolten som märks varje dag tas även fjällprov till analys av ålder och DNA.

2019 fångades endast 102 laxsmolt och 9 öringsmolt under de nästan två månader kontrollen av smoltutvandringen pågick. Av dessa återfångades en laxsmolt. Att så få

VÄLJ ett elavtal som hjälper oss alla att få en bättre miljö i våra vattendrag!

NÄR DU VÄLJER att teckna elavtal hos Tranås Energi och samtidigt anger kampanjkoden FE107 skänker Tranås Energi 200 kr till Älvräddarnas Samorganisation. Efter 100 nya kunder får vi en extra bonus på 10 000 kr. Detta är inget som påverkar ditt elpris, pengarna skänks av Tranås Energi.

Här tecknar du elavtal med Tranås Energi tranasenergi.se/privat/elavtal/teckna-elavtal/

VI VILL ATT du kryssar för *"Hemmagjord el"*, för att du ska få el som är producerad med Bra Miljövalmärkningen. Gör du inte det får du tyvärr "vanlig", ej miljöanpassad, vattenkraft och det är inget som vi stöder. Så välj *"Hemmagjord el"*!

Erbjudandet gäller dig som inte redan är kund hos Tranås Energi. Är du det kan du passa på att värva släkt och vänner, man måste inte vara medlem i Älvräddarna för att stötta oss på detta sätt. Har du direkta frågor kring detta erbjudande tar du kontakt med Tranås Energi.

Ring på 0140-692 10 eller skicka ett e-post till: info@tranasenergi.se

TRANÅS ENERGI har fått Älvräddarnas diplom för sina helt frivilliga insatser att bygga fiskpassager, mest i form av så kallade omlöp. Läs mer om deras arbete med sin vattenkraft och diplomet som de fått av oss på transasenergi.se

smolt fångades innebär att någon beräkning av det totala antalet smolt som lämnade Testeboån 2019 tyvärr inte kan göras. Orsaken till det låga antalet fångade smolt är den låga fångsteffektiviteten som ett smolthjul har. Under den intensivaste utvandringsperioden 2019, 25/4 – 20/5, var medelvattenföringen ca 27 m3/s. Det innebär att flödet som smolthjulet fiskar av endast är någon enstaka procent.

Sedan augusti 2015 dokumenteras lekvandrande lax och öring i Testeboån med hjälp av en fiskräknare i fiskvägen genom dammen vid Strömsbro kraftverk. Fiskräknaren är av märket Vaki och består av skannerenhet, fototunnel och PIT-antenn. På uppdrag av Gävle kommun har leverantören av fiskräknaren, Fiskevårdsteknik AB, övervakat driften, samlat in, bearbetat och sammanställt resultatet från fiskräknaren. Fiskvandringen kan följas på www.fiskdata.se.

RESULTAT 2019

Fiskräkningen startade 29 maj och avslutades 21 oktober. Räknaren har varit i kontinuerlig drift under hela perioden utan några driftsstopp. Mellan 4 juni och 1 juli var flödet så högt att två dammluckor vid sidan av fiskräknaren var helt öppna. Under denna period passerade fisk troligen i första hand genom de öppna dammluckorna. Den 1 juli sänktes vattenföringen från ca 14 m3/s till ca 8 m3/s varpå luckorna stängdes. Efter detta datum har fisk enbart kunnat passera genom fiskräknaren. Nettouppvandringen av lax genom fiskräknare 2019 blev 159 laxar och 226 öringar. Det är rekordnoteringar för båda arterna i Testeboån. Till detta ska alltså läggas ett okänt antal laxar och öringar som passerade vid sidan av fiskräknare 4 juni – 1 juli.

FÖR FÖRSTA gången passerade fisk som artbestämts som vimmor genom fiskräknaren 2019. Och inte bara en utan tre. Vimmorna söker sig upp i Testeboån under våren för att leka. I metekretsar är Testeboån nedströms Strömsbro välkänd för sitt fiske efter vimma. Gällande svenskt sportfiskerekord på vimma, 1,392 kg, fångades i Testeboån i maj 2000. Att vimmor tagit sig upp förbi den kraftiga forsen i Strömsbro och har aldrig dokumenterats tidigare och är nog överraskande för de flesta.
Att skilja på huruvida laxarna och öringarna som passerar fiskräknaren är av vilt eller odlat ursprung, d.v.s. fettfeneklippt eller inte fettfeneklippt, ingår inte i den granskning som görs av Fiskevårdsteknik AB. Egna iakttagelser av fisk som passerat fiskräknaren och utlekt fisk som fångats i utvandringskontrollen visar att det är mycket sällsynt med odlad lax och havsöring i Testeboån. 1–2 procent av de laxar och öringar som vandrar upp i Testeboån har varit fettfeneklippt. (Det sätts inte ut någon fisk i Testeboån. Fettfeneklippta laxar och öringar som observeras Testeboån kommer alltså från något annat vatten.)

2019 HAR ingen lekvandrande fisk med svampangrepp observerats. Storleken på de lekvandrande

öringarna i Testeboån väcker stort intresse. Medellängd på de tjugo första öringarna som passerade fiskräknaren 2019 var 90 cm. Det motsvarar en medelvikt på runt tio kilo. Flera öringar har varit längre än den öring som är svenskt sportfiskerekord för havsöring.

Tack vare att all smolt och utlekt lax och öring som fångas i utvandringskontrollen i Testeboån sedan 2016 har märkts med PIT tillsammans med registreringarna från fiskräknarens PIT-antenn börjar vi få god kunskap om att andelen flergångslekare bland öringarna är stor. Öringen på bilden har vandrat upp i Testeboån varje år åtminstone sedan 2015. Den fångades i smoltfällan och märktes som utlekt den 8 maj 2016, 62 cm lång. Öringen måste alltså ha vandrat upp 2015. 3 augusti samma år återkom öringen. Den vandrade ut genom fiskräknaren 6 maj 2017 för att komma tillbaka den 17 juli. 2 juli 2018 var det dags igen. Då var öringen 85 cm lång. 6 juli 2019 är den senaste registreringen från. Om öringen vandrat upp någon gång även före 2015 vet vi inte.

TELEMETRI

Länsstyrelsen Gävleborg påbörjade 2019 ett telemetriförsök på vuxen lax. Lax har fångats i push up-fällor utanför både Dalälven och Ljusnan. Utanför Dalälven fångades och märktes 35 laxar med PIT och gastriskt med sändare. Utöver att försöket som helhet gett värdefull kunskap om laxens beteende så fick det även kopplingar till Testeboån. Tre av laxarna som fångades utanför Dalälven och försågs med sändare och PIT har passerat genom fiskräknaren i Testeboån. Pejling har vid upprepade tillfällen därför skett längs Testeboån mellan Strömsbro och Oslättfors. Dock har ingen kontakt med någon av sändarna hittills skett. En rapport för hela telemetriförsöket kommer senare från Länsstyrelsen Gävleborg.

ELPROVFISKE

Samma tio lokaler har elprovfiskats varje år sedan år 2000. En elfte lokal, Forsby Kvarn, tillkom 2006 i och med att kraftverket i Forsby revs. Elprovfiskena 2019 kunde genomföras under nästan optimala förutsättningar. Data från elprovfiskena i Testeboån ingår i DCF (Data Collection Framework, EU). Mängden lax och öring äldre än årsungar är mindre än på flera år. Det innebär att mängden smolt som kommer att lämna Testeboån 2020 också kommer vara mindre än de senaste åren. Nästan all lax och öring i Testeboån smoltifierar och lämnar ån som tvååringar. Så det är alltså avkomman från leken 2017 som lämnar ån 2020. 2017 passerade 67 laxar och 171 öringar upp genom fiskräknaren.

Är det då något särskilt som kan förklara att kullarna av lax och öring från leken 2017 är svag? En omständighet som sticker ut är att sommaren 2018 var extremt torr och varm. Vattenföringen var riktigt låg hela sommaren och under en stor del av hösten. Vattentemperaturen var under nästan två veckor över 25 grader.

Årsunge av öring överst och lax därunder.

Två laxar på väg upp genom fiskräknaren i Testeboån.

Laxsmolt på väg att lämna Testeboån för tillväxt i havet.

Smoltutvandringen kontrolleras i Testeboån med smolthjul.

Frågan är om vattnet i Testeboån någonsin varit så varmt. Såväl laxarna som öringarna i Testeboåns tog sannolikt skada av det låga flödet och värmen 2018.

Vid elprovfisken fångas all fisk som befinner sig inom provytan. Sett till antalet fångade fiskar är det alltid stensimpa som dominerar. Även harr förekommer. Antalet harrar har dock minskat kraftigt under de tjugo år vi elprovfiskat samma provytor i Testeboån. 2018 0ch 2019 fångades inte en enda harr på de elva provytorna. Vad kan vi göra för att gynna harren i Testeboån?

Sedan 2012 inventeras yngel av vandringssik med håv i Testeboån på en lokal vid Avan. Siken leker sent på hösten och rommen kläcks tidigt på våren. Sikynglen lämnar ån efter bara ett par veckor. Inventeringen startar efter att lokalen blivit isfri, vilket ofta inträffar i slutet av mars, och pågår tills ynglen lämnat ån. 2019 års inventering visade på ungefär samma resultat som tidigare år. Huruvida resultatet är bra eller dåligt är svårt att säga eftersom det saknas kunskap om hur yngeltätheterna varit tidigare i Testeboån. Alla med kunskap om fiskbestånden i Testeboån är överens om att mängden leksik på höstarna numera bara är en liten spillra jämfört med hur det var för några decennier sedan.

SKARV

Gävle kommun sökte och fick tillstånd från Länsstyrelsen för att bedriva skyddsjakt på skarv i Testeboåns mynningsområde 2019. Villkoren för jakten var dock så svåra att uppfylla så någon jakt kom aldrig till stånd. Noll skarvar skjutna med andra ord. 2018 och 2019 har SLU Aqua, Älvkarleby Sportfiske och Länsstyrelsen i Uppsala län skannat i skarv- och hägerkolonier runt Dalälvsmynningen, i Inre fjärden och i Yttre fjärden efter PIT som använts för att märka smolt i Dalälven och Testeboån. Omkring 200 PIT påträffades 2018. T.o.m. november 2019 har antalet påträffade PIT ökat till runt 4 000. SLU Aqua räknar med att komma med en rapport från skanningen under februari 2020. Skarvbon räknas varje år längs länets kust av lokala ornitologer på uppdrag av Länsstyrelsen. De senaste åren har antalet fullföljda häckningar ökat kraftigt. En fullföljd häckning motsvarar i medeltal fem individer. 3 300 fullföljda häckningar i Gävleborg 2019 = 16 500 skarvar.

> **Testeboåns sex kraftverk och omkring 30 andra dammar styckar upp vattensystemet i lika många ekologiska enheter i och med att fisk och annat liv i vattnet helt eller delvis hindras från att röra sig uppströms och nedströms förbi kraftverk och dammar.**

TESTEBOÅN I NATIONELLA PRÖVNINGSPLANEN (NAP)

Den 1 oktober 2019 lämnade Havs- och vattenmyndigheten, Energimyndigheten och Svenska Kraftnät ett gemensamt förslag till nationell plan för omprövning av vattenkraft till regeringen. Testeboån ingår i prövningsgruppen som ska ha sina ansökningar inlämnade till Mark- och miljödomstolen senast 1 september 2022. Följande karta visar de sex kraftverk och fyra regleringsdammar i Testeboån som är anmälda till den nationella planen och godkända av Länsstyrelsen för att ingå i planen. Länsstyrelsen beslutade 2019-12-16 att upphäva föreläggandet om förbud mot drift av Strömsbro kraftverk i Testeboån. Skälet till det är att har Mark- och miljööverdomstolen under hösten 2019 i ett par domar angivit att anläggningar för produktion av vattenkraftsel som saknar tillstånd, har rätt att drivas vidare till dess en prövning för moderna miljövillkor ska ske enligt den nationella omprövningsplanen. Att ingå i den nationella planen innebär att ägarna till de minsta vattenkraftverken, som exempelvis de i Testeboån, nu står inför en helt unik möjlighet att kunna avveckla sina kraftverk och få finansiering av kostnaderna för detta och ersättning för produktionsbortfall från Vattenkraftens Miljöfond.

DAMM ERSÄTTS MED SJÖTRÖSKEL

Testeboåns sex kraftverk och omkring 30 andra dammar styckar upp vattensystemet i lika många ekologiska enheter i och med att fisk och annat liv i vattnet helt eller delvis hindras från att röra sig uppströms och nedströms förbi kraftverk och dammar. Att öppna upp alla vandringshinder och sluta reglera vattenföringen så att den biologiska mångfalden tar skada är de viktigaste arbetsuppgifterna vi har framför oss för att nå miljökvalitetsnormen ”God ekologisk status”. Bergvik Skog Väst AB/Stora Enso Skog AB har under 2019 tagit initiativ till att påbörja detta arbete genom att ta bort dammen vid sjön Mångeln i Laån. Laån rinner via Brattfors, Hammarsjön, Lasjön och Wij Trädgårdar ner i Testeboån i Ockelbo. Dammen vid Mångeln kommer att ersättas med en sjötröskel. I över tre hundra år har fisk hindrats av denna damm. När sjötröskeln är på plats blir det fritt fram för livet i vattnet och regleringen av vattenföreningen från Mångeln upphör. Åtgärden utförs när tillstånd från Mark- och miljödomstolen kommer.

MEDBORGARFÖRSLAG ATT STÄNGA STRÖMSBRO KRAFTVERK

Gävlebon och laxflugfiskaren Peder Malmlöf och undertecknad lämnade 2015 in ett varsitt medborgarförslag till Gävle kommunfullmäktige om att Gävle kommun ska köpa och stänga Strömsbro kraftverk. Båda förslagen besvarades på Gävle kommunfullmäktiges möte med 28 oktober 2019. Att köpa och stänga kraftverket förutsätter naturligtvis en överenskommelse med ägaren av kraftverket. Svaret på medborgarförslaget och inläggen på fullmäktigemötet visar att Gävles kommunpolitiker har ambitionen att arbeta för att öppna upp Testeboån vid Strömsbro och att det finns kunskap om vilket värde det skulle innebära för Gävle.

OPTIMALT MILJÖANPASSAD VATTENKRAFT
MILJÖDIPLOMERAT AV
ÄLVRÄDDARNA

Elavtal för dig som värnar om naturen

El från levande vatten
Under hösten byggde vi vår femte faunapassage. Detta tar oss ett stort kliv närmare målet: fri fiskväg mellan tre sjöar år 2021, för ökad biologisk mångfald!

Välj ett fiskvänligare elavtal och häng med oss på resan du också. Läs mer på www.tranasenergi.se.

TRANÅS ENERGI

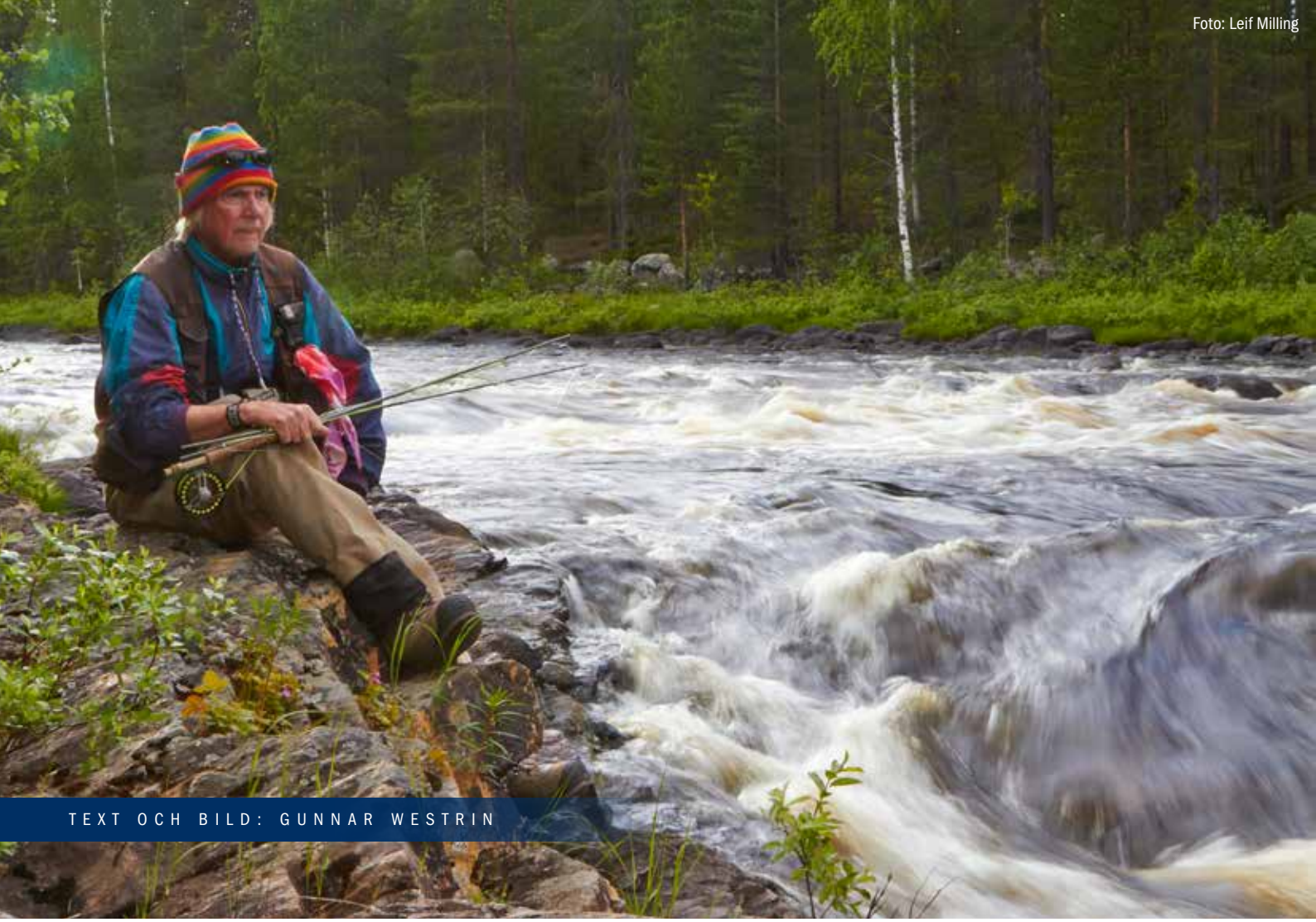

Foto: Leif Milling

TEXT OCH BILD: GUNNAR WESTRIN

Tjuv- och rackarspel om älvarna

När jag tittar igenom alla pärmarna med material, forskning, insändare och tidningsurklipp gällande Råneälvskampen (1976-86) blir jag fortfarande både förvånad och betänkt. ”Färgade tidningsartiklar”, ”psykologiska smockor” och ”rumsrent baktaleri” tycktes vara vardagsmat den tiden. Förutom att jag dåtiders jobbade som lärare och metodikhandledare på skolan, upptog älvkampen den resterande tiden på dygnet. Fulspel och fanstyg var med andra ord en mer förtäckt del av åsiktsutbytena, fortfarande fördolda för bland andra dagspress och annan media.

Minns fortfarande de där kommunala studiedagarna vi hade på skolan den tiden, där en av flera stationer var en bussresa med information, middag och övernattning i Porjus efter Luleälven, arrangerad av det kraftverksföretag som ämnade bygga ut Råneälven. Jag anmälde mig men fick veta att jag inte var välkommen. Jag for i alla fall, till allas stora förvåning. Det var liksom att sticka skallen rakt in i getingboet.

KNAPPAST MUTBAR

Förevisningarna var absolut historisk intressanta. Vi fick bland annat titta på det första kraftverket som byggdes 1914. På kvällen var det stor middag, med tal och musik. Senare samma afton, mitt i det drinkdoftande vimlet, var det någon som tog tag i min axel. En röst bakom ryggen viskade;

– Om du skulle ta och lägga ner din jäkla kamp, så ska du få en alldeles egen sjö och all den fisk du behöver för resten av livet. I min

Bild till vä: Gunnar Westrin var en av personerna bakom AMORE (Aktionsgruppen mot Råneälvens exploatering). Foto: Leif Milling.
Bilder till hö (övre): Åter stiger solen upp över en fortfarande outbyggd Råneälven.
Debatten varade i tio år och splittrade bygden.
Uttern i älven var ett viktigt slagträ i debatten, landets uttertätaste älv. Numera kan vi njuta av utterlivet mitt i Råneå. För några år sedan satte jag självsvåldigt upp en utterskylt i byn. Foto: Leif Milling.

svartaste fantasi tror jag att, om jag hade varit så korkad att jag hade tagit anbudet, hade älven varit utbyggd idag. Mutan hade absolut hamnat i tidningarna. Westrin skulle vara rökt för eviga tider.

MODERAT MOTSTÅND

Någon månad innan beslutet om Råneälven skulle tas i riksdagen, ringde mig en moderat riksdagsman så där väldigt olämpligt mitt i natten. Han berättade med hög röst att vi (moderaterna) hade diskuterat älvens öde hela dagen och halva natten. Sen kom det;

– Vi har därför bestämt, med viss vånda, att vi moderater kommer att rösta mot en utbyggnad av älven, orerade politikern. Det betydde i klarspråk att älven var räddad, eftersom socialdemokraterna inte hade egen majoritet! Så till vida kan sägas att det faktiskt var moderaterna som i elfte räddade älven, och en del andra vattendrag, undan en utbyggnad.

– Men Westrin, då måste du också ringa runt till alla dina gelikar, organisationer och föreningar och strängeligen påtala hur viktigt det är med en fortsatt utbyggnad av kärnkraften, sade den något högljudda politikern innan han lade på luren. Jag lovade men ringde aldrig, Minns bara att jag satt uppe hela natten och bara njöt av stundens allvar och trevnad. Hur som helst hade det varit roligt med en alldeles egen sjö.

Noterat:
Omröstningen i riskdagen genomfördes i november 1986; Röstsiffrorna blev 161 för ett bevarande och 139 för en utbyggnad. Det är med ynka 22 rösters övervikt som Råneälven och några andra älvar fortfarande rinner fritt sedan de forsade fram ur inlandsisens avsmältning. 1 juli 1987 upptogs bland andra Råneälven i Naturresurslagen (numera i miljöbalken) som skyddad.

Foto: Leif Milling

Bilder till hö (nedre): Under kampens dagar var Prästholmsforsen/Råneälven ett vanligt politikermål.
En av dåtidens affischer.
Kampens baksida; Två saboterade bilar och två mordhot.

TEXT OCH BILD: CHRISTER BORG, ÄLVRÄDDARNA

Kulturmiljöer är viktiga

Kulturmiljö och kulturmiljöer vid vatten, vad är det och vad handlar begreppet om? Varför blir en del så upprörda om det ska byggas en fiskväg eller rivas en damm i ett vattendrag?

Som mycket intresserad av historia och arkeologi i alla dess former, inte minst hembygdens historia och arkeologiska upptäckter, kan jag förstå att en del blir upprörda med automatik när det talas om att en plats som innehåller kulturmiljöer ska omformas, även om det är aldrig så lite som ska göras. Samtidigt har vi en mängd lagar som måste följas. Arbetsmiljölagstiftning och miljölagar är exempel på sådana lagar som kan inverka på en kulturmiljö. Och kanske allra viktigast sedan ett drygt decennium, vattendirektivet som medlemsstaterna i EU har kommit överens om.

VATTENDIREKTIVET handlar om att vissa miljömål ska nås i samtliga vatten inom EU:s gränser. I Sverige är alla dammar, mellan 11 000 och 20 000, ett av de största problemen rent kvantitativt för att nå miljömålen i strömmande vattendrag. Att siffran är ett så pass grovt närmevärde beror på att vi inte riktigt har koll på alla dammar som byggts. Och av de vi vet har byggts för länge sedan är det inte alla gånger vi vet om dammen står kvar ute i verkligheten eller mer eller mindre försvunnit av nötningen från tidens tand. En kulturmiljö är ett avsnitt av ett landskap eller ett mindre avgränsat område eller enskilda byggnader eller andra lämningar som bär på spår av mänskliga aktiviteter genom tiderna. Människan har påverkat landskapet och sin miljö sedan vi uppstod som art. I Sverige innebär det att vi kan hitta spår av människor och dess aktiviteter sedan tiden när inlandsisens kant sakta men säkert drog sig tillbaka norrut. Vatten av alla slag har alltid varit en livsförutsättning för människan och spåren av stenålderskulturer kan hittas längs våra kuster, insjöar och givetvis våra vattendrag. Vattnen har varit viktiga för uppehället genom jakt och fiske, och givetvis lika viktiga när det kommer till kommunikationer.

FRÅN TIDIG medeltid har de strömmande vattnen använts också för att utvinna kraft till många olika typer av verksamheter. Mjölkvarnar, benstampar, tullkvarnar, skvaltkvarnar, sågverk och många andra typer av förindustriella verksamheter har funnits längs de flesta vattendrag i Sverige. Vill du läsa på om dessa typer av kvarnar finns de två böckerna ”Svenska kvarntermer” del I och II från 1950-talet. I dem finns mycket att läsa för den vetgirige, och du hittar dem lätt genom en enkel sökning på internet.

Man kan alltså säga att varenda sten som av människa lagts på en annan sten i eller i närheten av vatten är att betrakta som en kul-

turmiljö med vattenanknytning. När man inser detta och samtidigt känner till antalet dammar, förstår man också att vi inte kan bevara varenda lämning eller damm så som den ser ut idag. Det har aldrig gjorts tidigare i historien och det kommer inte att ske nu heller. Människor har alltid varit rationella och det som inte används längre har antingen ändrats, fått förfalla eller tagits bort och då många gånger återanvänts på annan plats. Samtidigt så blir det mer och mer tydligt att vi i vårt allt mer rörliga samhälle där människor inte längre i samma utsträckning bor kvar där de föddes, behöver bevara en del lämningar av flera skäl. Dels kan spåren från förr ge lärdom om hur vi gjorde och tänkte i en annan tid, dels kan bevarandet av lokala platsers spår av tidigare aktiviteter ge en grund för identitet kopplad till platsen som sådan.

SJÄLV HAR JAG flyttat relativt långt inom landet några gånger och varje gång har det känts lika självklart och nödvändigt att försöka förstå den nya platsens historia och människorna som bor där som att veta var matvaruaffären ligger. För mig personligen är det kanske det viktigaste med kulturmiljöer, att de kan ge mig som ny på orten eller som tillfällig besökare en ”karta” över vad som hänt tidigare i form av olika verksamheter och varför det skett just på den platsen.

Vid bevarande av kulturmiljövärden är just läsbarheten i kulturmiljön viktig. Om platsen har kvaliteter som gör att en tillfällig besökare kan förstå att det funnits kvarn eller sågverksamhet, bör den läsbarheten

i möjligaste mån bevaras. Det handlar alltså inte om att bevara en plats i någon form av ”genuin ursprunglighet” i första hand, och de platser i Sverige som är så pass ”frysta” i en viss tidsepok att de ovillkorligen måste bevaras i ursprungligt och totalt opåverkat skick är försvinnande få. Snarare handlar det om att ha kvar element som gör att man kan se de olika verksamheter som funnits på platsen genom århundradena.

OM VI funderar lite på alla dammar i Sverige, som per definition är kulturmiljöer, så innebär de också snudd på alltid ett vandringshinder för fisk samtidigt som de också förhindrar naturliga sediment- och näringstransporter. De är alltså, om de inte har väldigt väl fungerande fiskvägar ett problem sett ur perspektivet att Sverige ska uppnå miljömålen i EU:s vattendirektiv och även våra nationella miljömål. I vattendrag med t.ex. flodpärlmussla innebär vandringshinder som får vara kvar utan åtgärd ett sannolikt men långsamt utdöende av arten i det vattnet. Flodpärlmusslan är beroende av öring som värdfisk för sin livscykel, och kan inte öringen reproducera sig på grund av vandringshinder försvinner den ur systemet. Mängder av organismer, växter, insekter, fiskar, fåglar och däggdjur, är beroende av strömmande vatten utan vandringshinder.

Samtidigt är det så att de allra flesta av de aktiviteter och verksamheter som dammarna en gång i tiden byggdes för har upphört. Antalet vattendrivna mjölkvarnar och sågar är försumbart litet. Och med alla verksamheter som upphört och där anläggningarna inte längre fyller sin ursprungliga funktion, är det naturligt att ta bort dem. En damm utan pågående verksamhet kopplad till sig kan jämföras med om en fabrik som tidigare sysselsatte människor och producerade varor skulle stå kvar och fortsätta släppa ut rökgaser och smutsigt vatten trots att verksamheten upphört. En fiskväg löser bara ett av många problem och i metaforen ovan kan en kvarlämnad damm liknas vid att man har filter på röken och utgående vatten, men man producerar fortfarande ingenting. Jag känner inte till en enda fabriksanläggning i Sverige där produktionen upphört men fabriken fortsätter att förbruka el och andra energibärare för att upprätthålla kulturmiljön intakt. Det kanske finns någon sådan, men de är inte många.

OCH PÅ samma sätt bör vi se på dammar. Ta bort dem om det går, men utan att förstöra kulturmiljöns läsbarhet. Kommer man till en plats eller miljö vid ett vattendrag där det finns en byggnad alldeles vid vattnet som uppenbarligen inte är ett bostadshus, och du ser lämningar av en damm i form av dammfästen eller liknande på marken vid sidorna av vattendraget så behöver man inte vara professor i kulturmiljöhistoria för att inse att det tidigare funnits en damm med tillhörande verksamhet som använt vattnet som kraftkälla. Ofta finns det också andra spår som ger fler ledtrådar och gör att kulturmiljön fortsatt är läsbar, även om det inte fortsatt mals mjöl på platsen och själva dämmet är borta.

I en rapport vid namn Kulturmiljöers känslighet, Metod för att bedöma kulturmiljöers känslighet i samband med vattenvårdsåtgärder som innebär fysiska miljöanpassningar vid sjöar och vattendrag, Riksantikvarieämbetet (RAÄ) 2019, finns mängder av råd och beskrivning av metoder för att vid vattenvårdsåtgärder på bästa sätt bevara de viktigaste delarna i en kulturmiljö vid strömmande vatten.

RAPPORTEN TAR upp processen kring värdering och prioritering, bedömning av känslighet (för förändringar), kulturmiljöns kontext och kulturhistoriskt sammanhang. Man tittar på typ av värde, vilket handlar om ifall de kulturhistoriska värden som tillskrivits kulturmiljön berör dolda (eller på annat sätt svårtydda) alternativt synliga (eller på annat sätt upplevelsemässigt tydliga) beståndsdelar, strukturer eller egenskaper. Därefter beskriver man typ av påverkan genom en mängd frågeställningar som exempelvis:
Vad försvinner, vad tillkommer, tillkommer något som ökar läsbarheten, är påverkan visuell, påverkas siktlinjer, skala, sammanhang, rumslighet eller andra aspekter som är viktiga för att förstå och uppleva kulturmiljön? Är påverkan funktionell och är den direkt? Är det troligt att åtgärden kan komma att följas av andra åtgärder med negativ inverkan, är påverkan indirekt, finns det risk för att åtgärden på sikt minskar möjligheten att bruka och förvalta kulturmiljön? Är påverkan tillfällig eller innebär åtgärden en stor påverkan under en begränsad tid? Är påverkan bestående och innebär åtgärden en varaktig eller irreversibel påverkan?

UTIFRÅN DESSA frågeställningar har RAÄ sedan givit ett antal fiktiva exempel med olika värden och påverkan utifrån ovan ställda frågor samt förslag på hur kulturmiljön på bästa sätt kan tas om hand och skyddas i samband med åtgärder som byggande av förbivandring för fisk, både upp- och nedströms. Ett kapitel med grundläggande fakta kring olika typer av vattenvårdsåtgärder och åtgärder vid dammar finns med, samt begreppslista och referenser.

Rapporten är tänkt att användas som hjälpmedel för i första hand myndigheter som arbetar med åtgärder i vatten för att nå våra miljömål. Det som jag anser är största bristen, eller annorlunda uttryckt, det som denna rapport skulle behöva kompletteras med är ett liknande angreppssätt för att hantera kulturmiljöer när en damm ska tas bort.

> **Kulturmiljöer är för viktiga för att inte tas om hand, och det gäller även när en gammal damm gjort sitt och ska tas bort.**

Vi kan som tidigare skrivits i årets inledande text i Älvräddaren se fram emot, relativt dagens takt, rätt omfattande utrivningar av dammar i Sverige under de kommande 16-20 åren. Och då menar jag framförallt små dammar i mindre vattendrag. Dessa kommer bara till viss del ske på grund av myndighetsingripande i form av föreläggande eller genom återkallelse- eller omprövningsmål. Många utrivningar kommer istället att ske frivilligt med hjälp av Vattenkraftens miljöfond och andra finansieringskällor och i samförstånd med ägaren, under tiden för NAP.

OCH DET ÄR kanske det som RAÄ har missat i rapporten, då de uteslutande utgått från vad lagen ställer för krav på åtgärder. De borde gjort en analys av situationen och tagit med i beräkningarna de tusentals åldrande dammar som finns på många håll och där det också kan finnas en önskan om att få bli av med ansvaret för underhåll och skötsel av dessa.

Givet att en ansökan om dammutrivning alltid ska godkännas av mark- och miljödomstolen, det vill säga domstolen får inte säga nej till en sådan ansökan, är det ur en strikt juridisk synvinkel en relativt enkel process. Men det är då också desto viktigare att kulturmiljön beaktas i ett tidigt skede av processen, samt att det finns bra rådgivning, gärna i rapportform såsom den som skrivits om ovan från RAÄ, så att dammen dokumenteras och dammutrivningen sker på ett sätt som på bästa sätt möjliggör en förståelse och läsbarhet av kulturmiljön även efter åtgärd. Älvräddarna ser fram emot en sådan rapport. Kulturmiljöer är för viktiga för att inte tas om hand, och det gäller även när en gammal damm gjort sitt och ska tas bort.

TEXT: JOHAN HÖRNEMALM BILD: LEIF MILLING

Tankar om skogsälvens betydelse

VAD ÄR EGENTLIGEN så speciellt med en älv? Varför är de så viktiga att värna? Det handlar nog delvis om vad älven symboliserar. Ursprung. Naturkraft. Det handlar säkert också om nostalgi. Att älven förknippas med en känsla av frihet och upptäckarglädje man hade i barndomen. Kanske även att själva vistelsen vid strömmande vattendrag ger avkoppling och återhämtning. Jag kan känna igen mig i allt det här. Men för mig har känslan och engagemanget, framförallt, påverkats av glädjen i att vinna en älv.

Och sorgen i att förlora en ström.

BARNDOMENS ÄLV

Är man uppväxt vid en skogsälv så är man alltid präglad på ett särskilt vis. Älven har format vardagen, intressena och identiteten. Knutit samman byar. Överbryggat generationsgränser. Att svara på frågan vad älven betyder, det låter sig knappast göras. Det korta svaret blir; allt. I min hemby präglade älven vad folk intresserade sig för och samlades kring. Det gällde även oss barn.

När isen brast cyklade vi längs älven och följde den dramatiska vårfloden med spänning. Under högsommaren badade vi ovanför hängbron. På kvällarna metade vi harr

”Men glöm inte – förbättringsinsatserna i din älv gör skillnad. Ta med dina barn och låt dem uppleva och känna vad en levande älv betyder. Om de känt älvens värde kommer de så småningom att värna dess frihet och framtid.”

uppe vid kvarnen. När hösten kom följde vi öringens lek. Med åren blev vi experter på att läsa terrängen och kunde hitta de perfekta utkiksplatserna. Vi blev ett med trädstammarna och stenblocken. Kunde följa öringarnas skådespel utan att störa det minsta.

ATT VINNA EN ÄLV

När jag nu, drygt 25 år senare, återvänder är det fortfarande till en välmående älv. Ja, läget är faktiskt nästan bättre. Havsöringarna är mångdubbelt fler och laxen har återvänt. Det är ingen slump. Älven har klarat sig från utbyggnad. Det har länge funnits ett visionärt och ideellt arbete av personer som formats av livet i älvdalen, upplevt älven som resurs. Eldsjälar som inte har någon annan önskan än att barnen och barnbarnen ska få präglas på ett liknande sätt. Jag kan fortfarande orientera mig efter stenarna när jag vadar ut vid forsnacken. Älvens brus, strömmarna och dofterna är precis som då. Jag kan se mig själv som 10-åring, med uppdragna byxben och höjt metspö vid sidoströmmen som håller älvens största harrar.

Vad är värdet av en levande älv för en by i en älvdal? Vad är värdet av en barndomsälv för någon som växt upp ett stenkast från forsen? Ingen enkel matematik. Kanske kan vi nöja oss med att konstatera; vissa saker kan helt enkelt inte mätas. Vi har inte mycket vildmark kvar i Europa.

Vad vi är beredda att klassa som skyddsvärt och agera för att rädda kommer troligen inte våra barnbarn att förstå. Förutsättningen är att de också får chansen att uppleva den otämjda forsens skönhet, vårflodens kraft, harrens hopp efter sländor och öringens lek, färderna med flotte efter selen.

Jag är så oerhört glad att min barndoms älv fortfarande mår väl och förvaltas klokt. Att ha fått se vilka fantastiska möjligheter en älv kan skapa i en älvdal, det är mäktigt.Tyvärr är denna älv ett undantag. Så många andra älvar och strömmar har fallit offer för högmod, kortsiktighet och prestige.

ATT FÖRLORA EN STRÖM

Förra hösten återvände jag till strömmen som gick förlorad. Jag hittade hit i början av 2000-talet, mest av en slump. Platsen blev direkt speciell. Jag har spenderat så många fiskedagar här att jag tappat räkningen. Tidiga morgnar just när det ljusnat är det här som öringarna pausat i vandringen, för att samla kraft på sin väg upp.

Här har det skapats så många minnen; naturupplevelser och fiskehistorier. Minnen som gett glädje och skapat ett unikt band till platsen. Men det var också här jag insåg att allt så lätt kan glida ur händerna. Ingenting kan tas för givet. Och det viktigaste vi har är just sådana här platser, som betyder något på djupet.

I närhet till denna helt unika ström bestämde sig en lokal samfällighet att bygga ett småskaligt kraftverk. Det blev inledningen till en kamp som jag på så många sätt är stolt över, men som gick förlorad. Trots stora protester byggdes verket. Att återvända har varit förknippat med sorg. Känslan för platsen blir aldrig densamma.

Jag försökte prata med ortsbor jag lärt känna, men möttes oftast av liten förståelse. Det finns väl fler strömmar. Det kokar av öringar i sjön. Kraftverket gör ingen skillnad. Ungefär så var responsen från de flesta.

DET NATURLIGA ENGAGEMANGET – ATT UPPLEVA VÄRDET

Jag kommer aldrig ta platser som den förlorade strömmen för givet igen. De är alltför få och alltför värdefulla. De platser som betyder något vill jag överlämna till mina barn, i oförstört skick. På samma vis som min barndoms älv överlämnades till mig. Så lite krävs för att stjälpa ordningen. Vildlaxens återkomst till ursprungsälven. Öringens lek i bäcken. Harrens höjda segel i strömmens virvlar.

Men glöm inte – förbättringsinsatserna i din älv gör skillnad. Ta med dina barn och låt dem uppleva och känna vad en levande älv betyder. Om de känt älvens värde kommer de så småningom att värna dess frihet och framtid.

Och budskapet bärs vidare till en ny generation.

TEXT: RICHARD LÖWALL

Ålevangeliet *av Patrik Svensson*

Patrik Svensson. Copyright/fotograf: Emil Malmborg

LIVET OCH döden, sökandet efter svaren som höljer sig i dunklet. Irrande genom barndomens upplevelser som reflekterar samtidens tärande på vår natur.

Boken kastar oss från sentimentala självupplevda familjehändelser till krass nutidsverklighet med forskningens fakta och eventuella sanningar.

ÅLEN HAR sedan 1000-tals år fascinerat och gäckat oss, varje gång vi är den på spåret för dess egen vinnings och överlevnads skull; -ja då tappar vi greppet om dess innersta existens, essensen som skulle bryta förtrollning över förståelsen. Vi följer, vi dissekerar, vi monterar sändare, vi försöker hjälpa dess fortplantning i fångenskap, vi hormonmanipulerar för att förstå. Utsiktslösa försök där vi genom mer och större förståelse enbart kommer fram till konklusionen att vi är tillbaka på ruta ett av att förstå. Ålen gäckar oss och har så gjort sedan urminnes tider och dess överlevnadsutsikter ter sig mörka.

PATRIK SVENSSON sitter med sin idol, pappa i skymningen vid den lilla skånska ån. Man har kastat ut linor, som har sänken och krokar agnade med daggmaskar, mitt i ån i skymningen för att vänta på den mytomspunna ålen, denna mörka ormliknande varelse som fascinerat såväl barn som vuxna. Denna vattnets orm som endast låter sig fångas i mörker, gärna när höstens ålamörker inträder. Pappan låter Patrik ta del av hemligheter som bara muntligt och handfast delas mellan far och son, ett arv sedan generationer

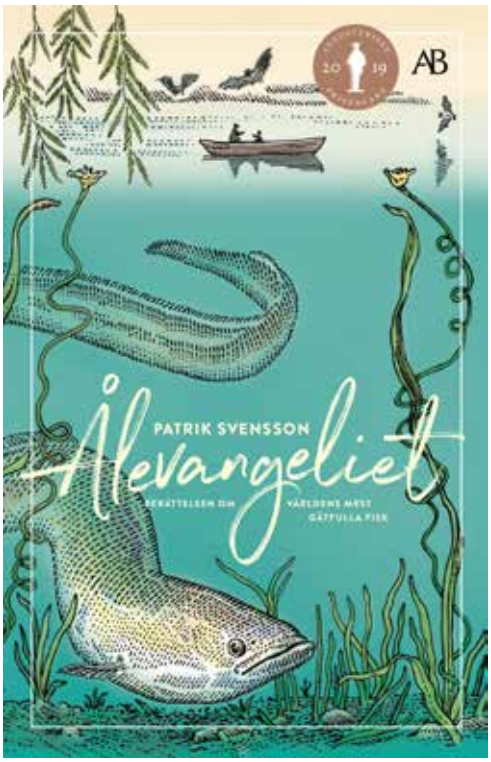

tillbaka, en trygghet att greppa när man blir äldre och reflekterar över uppväxtens vedermöda att ta stegen mot vuxenlivet.

ATT FÖRSTÅ sig själv, att förstå föräldrarnas strävan att bygga en familj i efterkrigstidens ekonomiskt svaga tid samtidigt som Sverige snabbt kommer på fötter och socialdemokratins folkhem byggs upp.

Boken är så mycket mer än en skrift om ålen, den handlar om livet, tankar, filosofi och längtan till att finna sig själv.

Kanske blir detta en bok som för alltid gör ett avtryck, som dess tidlösa innehåll alltid kommer att spegla läsarens nutid, till att reflektera över sin roll i universum.

TACK

för ert värdefulla stöd och engagemang i vår kamp för bevarandet av strömmande vattendrag.

ÄLVRÄDDARNA HUVUDSPONSOR 2020

+FishEco · Flugfiske i Norden · FIN40 · ALLT OM FLUGFISKE · sameo sweden · FISKE JOURNALEN · Sveriges schysstaste priser DOGGER bait & tackle shop · LERUMS SPORTFISKE FISKEVÅRDSFÖRENING LSF

ÄLVRÄDDARNA GULDSPONSOR 2020

FLY-DRESSING · FISH YOUR DREAM www.fishyourdream.com · GUIDELINE It's all about the experience · π FLY VATTEN & FISKEVÅRD · Edgeflyfishing.com · FÄRLIN MEDIA · STV · VISION FLY FISHING · Abu Garcia

ÄLVRÄDDARNA SILVERSPONSOR 2020

Sportfiskeklubben Laxen Lilla Edet · B.S.F.K. · ÄSFF · SFS · Bollnäs FVO · JohnJohns · GRÄDDO ELINSTALLATIONER AB · Storsjö Fiskecamp · fiskmiljö · EL-GE Sportfiske & äventyr · CYKELAFFAREN.SE · Fiskeshopen Mörrum · Puritanerna Stockholm · FISKECENTRUM SAXNÄS WWW.SAXNASFISHING.SE · minimark & trädgård AB · NATURKOMPANIET · STOCKHOLMSFOG · Storsjö FVO · M.L Måleri AB MICHAEL LARSSON · BÖJDA SPÖN · MIXFISHING · ITEM · Sportfiske Mässan · VattenBruks AB · LF Ljusdals FVOF · KRADDSELE fiske FISHING IN SWEDISH LAPLAND · FISHING GUIDE · flugbindning.com · PATRIK DAUGAARD AB DANO FLY

ÄLVRÄDDARNA BRONSSPONSOR 2020

Studio Henrik Bonnevier · DMD-Consulting Sweden · Sportfish Masters Sweden AB · Packraft Sverige · Mälardalens Sportfiske · Icehotel AB · Jan Lahenkorva · MÅ Fiske & Fritid AB · Måns Tham Arkitektkontor · Ekbergs Fiske · LimnoiT Fiskevård · Lapponicus fiske och fritid HB · Sportfiskeklubben Golden Fly · Ovanåkers FVO · Skanfurn AB · Rossöns FVO · Fiskevårdstjänst · Vikens Flyfishing · Hultins Sportfiske · Tyttbo Forsfiske · Lidmans Svartån · Camp Juno · Måndagsgruppen · Tweedfishing · Sportfiskebutiken Tajtlajn AB · Helsingsborgs VS Teknik AB · Sandhamnsguiderna AB · Fiskeguide i Falkenberg · Säveåns Övre Fiskevårdsområdesförening · Packalätt Skandinavien · Möbelsnickare Christofer Eliasson · Ljustorpsåns FVO · Hårkan & Långan Jakt och Fiske · Munkebo

Stöd Älvräddarna du också!
alvraddarna.se

B-post

BEGRÄNSAD EFTERSÄNDNING
Älvräddarna Robertsfors, Stantorsgatan 6, 915 31 Robertsfors

Älvräddarna tackar

stödmedlemmar, sponsorer och givare till #slutsnackat

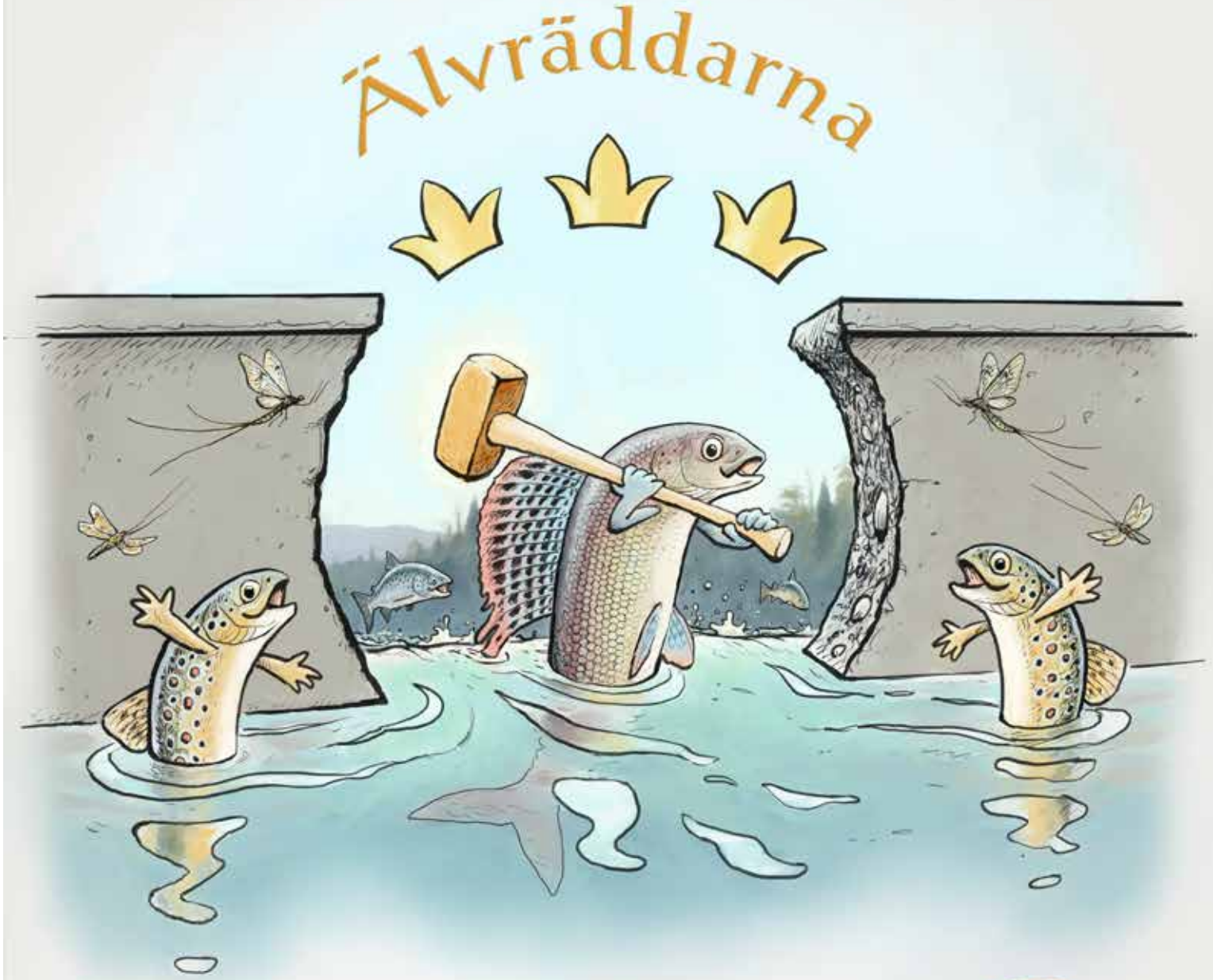

ÄLVRÄDDARNA